

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

TRANSFORMATION OF CHALLENGES AND THREATS TO NATIONAL SECURITY IN THE SPHERE OF STATE BORDER SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF A NEW WORLD ORDER

У статті зауважено, що новий світовий порядок передбачає зміщення традиційних центрів сили й переформатування архітектури світової системи безпеки. Враховуючи геополітичне становище України важливо проводити виважену державну на засадах стратегічного партнерства, залучення міжнародної підтримки й зовнішніх ресурсів, членства у міжнародних союзах та системах колективної безпеки. Досліджено категорії «виклик» і «загроза». Виокремлено ключові виклики для України, серед яких трансформація архітектури світової системи безпеки; зниження рівня економічного розвитку України, зменшення обсягів ВВП й втрата позицій країни у міжнародному конкурентному середовищі; швидкий розвиток нових технологій потребує посиленого фінансування державою науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, прийняття державних програм підтримки суб'єктів господарювання; техногенне перенавантаження для довкілля; поглиблення демографічної кризи; використання соціо-гуманітарних протиріч як форми радикалізму, екстремізму, тероризму. Визначено, що в умовах наявності реального виклику варто визначити ймовірність переростання реального виклику у загрозу. Наведено низку визначень категорії «загроза». Відмічено, що стратегічні документи слугують базисом формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки, тому варто внести відповідні зміни в частині коригування переліку реальних та потенційних загроз національній безпеці, що виникли після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року. Автором резюмовано, що сьогодні позиція України вразлива, тому варто зробити якісний довгостроковий прогноз трансформації політичного, економіко-соціального та безпекового середовища країни, що слугуватиме базисом для розробки довгострокової концепції розвитку держави. **Ключові слова:** загроза, виклик, національна безпека, безпека державного кордону.

The article notes that the new world order involves the displacement of traditional centers of power and reformatting of the architecture of the world security system. Taking into account the geopolitical situation of Ukraine, it is important to conduct a balanced state policy on the basis of strategic partnership, attraction of international support and external resources, membership in international unions and collective security systems. The categories "challenge" and "threat" were studied. The key challenges for Ukraine are highlighted, including the transformation of the architecture of the world security system; decrease in the level of economic development of Ukraine, decrease in GDP and loss of the country's position in the international competitive environment; rapid development of new technologies requires increased state funding of research and development, adoption of state support programs for business entities; technogenic overload for the environment; deepening of the demographic crisis; the use of socio-humanitarian contradictions as a form of radicalism, extremism, terrorism. It was determined that in the presence of a real challenge, it is worth determining the probability of a real challenge turning into a threat. A number of definitions of the "threat" category are given. It was noted that strategic documents serve as the basis for the formation and implementation of state policy in the field of national security, therefore it is worth making appropriate changes in terms of adjusting the list of real and potential threats to national security that arose after the full-scale invasion in February 2022. The author summarized that today Ukraine's position is vulnerable, therefore it is worth making a high-quality long-term forecast of the transformation of the political, economic, social and security environment of the country, which will serve as a basis for developing a long-term concept of the state's development.

Key words: threat, challenge, national security, state border security.

УДК 351.746.1
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.15>

Мартинюк О.В.

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трансформація сфери міжнародної безпеки зумовлена структурними змінами й активізацією інтеграційних процесів на міжнародному та регіональному рівнях, що, беззаперечно, відображається і на специфіці державної політики країн. Новий світовий порядок передбачає зміщення традиційних центрів сили, а політичні, економічні та військові заходи стали силовими інструментами забезпечення глобальної політики й переформатування архітектури світової системи безпеки. Геополітичне становище України потре-

бує особливо виваженої зовнішньої політики й побудови дипломатичних відносин для протидії деструктивним впливам глобальних викликів та загроз шляхом налагодження стратегічного партнерства, залучення міжнародної підтримки й зовнішніх ресурсів, членства у міжнародних союзах та системах колективної безпеки. Пріоритет національної безпеки та фундаментальні національні інтереси визначені у Законі України «Про національну безпеку», зокрема «державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні

справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами», тобто державна політика у сфері національної безпеки має враховувати компоненти політичної та економічної активності країни. Сфера безпеки державного кордону є однією із ключових складових національної безпеки України. Так у ст. 17 Конституції України зазначено, що «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1]. Порушення територіальної цілісності державних кордонів України восени 2013 року шляхом тимчасової окупації частини території засвідчили недостатню спроможність органів державної влади оцінити стан національної безпеки й розглядати реальну воєнну загрозу як загрозу національній безпеці України. Гібридна війна, а потім і повномасштабне вторгнення на територію України країни-агресора засвідчили об'єктивну необхідність превалювання захисту національних інтересів у сфері безпеки державного кордону в умовах появи нових викликів та загроз, зміни архітектури міжнародної системи безпеки. Забезпечення національної безпеки у сфері безпеки державного кордону потребує не тільки захисту і реалізації національних інтересів, а своєчасного випереджувального характеру реагування на виклики, загрози та кризові явища на державному та міжнародному рівнях. З огляду на сучасних геополітичну ситуацію варто провести аналіз зазначених категорій з метою ідентифікації деструктивних явищ з метою своєчасного застосування превентивних заходів щодо забезпечення безпеки державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням базових категорій національної безпеки займалися Бодрук О.С., Горбулін В.П., Мунтян В.І., Нікіфоренко В., Ситник Г.П., щодо категорії «виклик» та «загроза» в контексті безпеки державного кордону, наукові напрацювання здійснювали Качинський А.Б. та Цевельов О.Є.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас попри значні розробки зазначених авторів, маємо констатувати, що на сьогодні недостатньо дослідженні

й нормативно визначені виклики та загрози безпеці державного кордону України в умовах трансформаційних процесів й побудови нової системи міжнародної безпеки.

Метою дослідження є дослідження процесу трансформації викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку та зміни архітектури системи міжнародної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Категорію «виклик» подекуди ідентифікують з категорією «проблема» або комплексом накопичених проблем, які можуть сформувати виклик. Наприклад, ядерна війна, катастрофічні зміни клімату, вичерпування ресурсів, дефіцит води та епідемії це виклики, реагування на які є завданням не тільки однієї держави, а й регіонів, союзів та альянсів. Є інший вид викликів, які можуть поставати перед окремими країнами, проте в обох випадках виклик може призвести до негативних наслідків для людини і суспільства, якщо не вчиняти жодних превентивних заходів. Ситник Г.П. розрізняє потенційні (низький рівень ризику появи ситуації, що може протидіяти реалізації державних інтересів) та реальні виклики. В умовах дослідження потенційних викликів варто застосовувати інструменти прогнозування та стратегічного планування; здійснювати оцінку можливих відхилень та пошуку профілактичних заходів для попередження чи нейтралізації негативного впливу; виявляти чинники та умови переростання потенційного виклику в реальний, тобто потенційно ситуація може таки бути реалізована, проте дії ще не має.

В сучасних умовах перед Україною постали низка викликів, які потребують посиленої уваги, виваженої державної політики, злагодженої взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. Перший – трансформація архітектури світової системи безпеки. У лютому 2023 року сприйняття членами світової спільноти нової геополітики змінилося, що суттєво вплинуло на перерозподіл сил і позицій серед держав та виокремило відвертих прихильників і противників політики росії як країни-агресора. Україна, в свою чергу, отримала підтримку та міжнародну допомогу країн-партнерів. Проте корупція, суперечності в зовнішній політиці, фрагментарність реформ та протиріччя у діяльності органів державної влади й сектора безпеки і оборони призвели до перегляду обсягів міжнародної допомоги. У ЗМІ провідних країн все частіше лунає про те, що світ втомився від російсько-української війни і варто шукати шляхи для укладення мирних домовленостей. Зрозуміло, що така

теза суперечить вектору політики України, тому важливо буде налагоджувати подальші партнерські відносини із позиції захисту національних інтересів. Вважаємо за потрібне зазначити, що мир – це не завжди про припинення війни, адже мирні домовленості можуть бути укладені на нерівноправних умовах, без компромісу, проте із виконанням умов країни-агресора. Другий – зниження рівня економічного розвитку України, зменшення обсягів ВВП й втрата позицій країни у міжнародному конкурентному середовищі. Геополітична економіка базується на перерозподілі світових ресурсів, світового доходу на користь розвинених країн, союзів, тому гео економічний простір контролюється країнами, які мають сильну позицію на міжнародній арені та жорсткість регламентують кордони і сфери впливу. Держава, у формування і реалізацію політики якої втручаються інші держави і організації є уразливою, залежною і перетворюється у об'єкт впливу. Геополітичне розташування України потребує перегляду моделі розвитку із врахуванням інтеграційних та глобалізаційних процесів. Третій – швидкий розвиток нових технологій потребує посиленого фінансування державою науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, прийняття державних програм підтримки суб'єктів господарювання, що активно впроваджують інновації у діяльність. Війна ще раз довела, що сьогодні в умовах цифровізації саме нові технології є однією із головних передумов перемоги. Крім того, розвиток штучного інтелекту спричинив зміни у системах захисту даних та мереж, що важливо враховувати. Четвертий – техногенне перенавантаження на довкілля. Повномасштабна війна на території України суттєво вплинула і на стан довкілля, оскільки станом на 1 березня 2022 року війська країни-агресора проводили бойові дії на території близько 900 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 12406,6 кв.км, тобто на третині площ природно-заповідного фонду України [2]. П'ятий – демографічна криза. Тенденція до депопуляції через трудову міграцію, а після повномасштабної війни, масовий виїзд матерів з дітьми (який і надалі продовжується у зв'язку із небажанням ставити підлітків на військовий облік) для населення України характерний звужений режим відтворення поряд із низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності. Шостий – використання соціогуманітарних протиріч як форми радикалізму, екстремізму, тероризму. «Зіткнення цивілізацій» потребуватиме ефективної публічної політики аби забезпечити «діалог культур».

Таким чином, в умовах реального виклику варто здійснити попередню оцінку можливої школи та визначити ймовірність переростання реального виклику у загрозу національним інтересам у відповідній сфері [3, с. 124–125]. Мунтян В.І. категорію «загроза» визначає як реальну можливість завдання шкоди, різного роду збитків особистості, суспільству чи державі [4]. Схожу позицію займає Бодрук О.С. та відзначає, що загроза є реальною ознакою небезпеки і базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти безпеки [5]. В свою чергу Качинський А.Б. звертає увагу на те, що загроза є прогнозованим, але не контрольованим явищем/подією [6] або ж це є можливістю виникнення певних умов (технічних, екологічних, соціальних), що можуть спричинити появу негативних для людини, суспільства, держави подій та процесів [7, с. 57]. Ситник Г.П., в контексті дослідження визначеної категорії зосереджує увагу на якості та повноті зібраної інформації про чинники (явища, події, процеси), що породжують загрози [8, с. 135]. Разом з тим, автор наголошує, що ідентичні загрози внутрішнього і зовнішнього характеру будуть мати інше значення та інтерпретацію, зокрема втраті територіальної цілісності може передувати сепаратизм або ж напад з боку іншої країни, що, в свою чергу, потребує врахування особливостей оцінки та протидії чи нейтралізації таких загроз [3, с. 110]. Горбулін В.П. додає, що загрози можна класифікувати за різними ознаками, зокрема за місце розташуванням джерела (зовнішні, внутрішні), за характером виникнення (природні, техногенні, соціальні), за масштабами наслідків (національні, регіональні, локальні, поодинокі), за ступенем суб'єктивного сприйняття (адекватні, завищені/занижені, умовні, мінімальні), за сферами життєдіяльності (в оборонні, політичні, економічні, соціальні, інформаційні, екологічні, культурні, духовні, міжнародні сферах) [9, с. 204]. Погоджуємося із позицією авторів й вважаємо за необхідне своєчасно оновлювати змістове наповнення стратегічних документів, що регулюють сферу безпеки державного кордону в умовах розширення спектра та збільшення масштабу реальних та потенційних загроз, зокрема втручання у державну політику України щодо зміни лінії державного кордону; ускладнення або припинення міжнародної співпраці із країнами-партнерами країни-агресора; сепаратизм; незаконна міграція тощо. Крім того, існування так званих ДНР та ЛНР як квазітворень створюють додаткові зони напруги на території України.

Стратегічні документи слугують базисом формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки, тому варто внести відповідні зміни до Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України в частині коригування переліку реальних та потенційних загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону, що виникли після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року. Підтримуємо позицію Нікіфоренка В. й Віхтюк А. щодо довгостроковості загроз у безпековій сфері та об'єктивній необхідності своєчасного реагування на загрози через ефективне стратегічне управління [11, с. 215–216]. Також, на нашу думку, мало уваги приділяється таким напрямкам як розвиток науково-дослідної роботи (з метою підвищення патентної діяльності та впровадження інновацій у сектор безпеки і оборони, підтримки програм фінансування розробок і досліджень) та державна підтримка діяльності інноваційних підприємств та стартапів (через фінансування, консультування з експертами, тестування продукту тощо).

Висновки. Новий світовий порядок потребуватиме нових міжнародних та регіональних безпекових організацій, що призведе до перерозподілу сил впливу на континентах. Сьогодні позиція Україна вразлива, тому варто зробити якісний довгостроковий прогноз трансформації політичного, економіко-соціального та безпекового середовища країни, базуючись на національних цінностях, національній ідеї та фундаментальних національних інтересах України. Це, в свою чергу, слугуватиме базисом для розробки довгострокової концепції розвитку держави на наступні 25–30 років. Оскільки безпека державного кордону України нерозривно пов'язана з усіма сферами життєдіяльності держави, тому подолання реальних та потенційних загроз національній безпеці

України у сфері безпеки державного кордону потребує розроблення комплексного механізму реагування та такі загрози у політичній, економічній, соціальній, технологічній, дипломатичній та інших сферах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.11.2023).
2. Природа та війна: як військове вторгнення росії впливає на довкілля України. *Екодія* : веб-сайт. URL : https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?gclid=EA1aIQobChMIscrClte5gAMV5JqDBx1UCw08EAAAYASAAEgJEL_D_VwE (дата звернення: 30.11.2023).
3. Мунтіян В. І. Реформування Збройних Сил України: погляд крізь призму Держбюджету. *Наука і оборона*. 2003. № 4. С. 7–13.
4. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія. Київ : НІПМБ, 2001. 300 с.
5. Качинський А. Б. Безпека, загрози та ризик : монографія. Київ : ІПНБ РНБО; НА СБ України, 2004. 472 с.
6. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення : монографія. Київ : НіСД, 2001. 912 с.
7. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2011. 730 с.
8. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. посіб. / за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький; Київ : Вид-во «Кондор», 2007. 616 с.
9. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України : підручник / В. Горбулін, А. Качинський. Київ : Інтертехнології, 2009. 272 с.
10. Цевельов О. Є. Безпека державного кордону: погляди на її зміцнення в сучасних умовах. *Молодий вчений*. № 3 (91). 2021. С. 20–27.
11. Нікіфоренко В., Віхтюк А. Основні загрози національній безпеці України на державному кордоні та тенденції їх розвитку. *Військові науки*. № 2, 3 (85). 2021. С. 202–221.